

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

САЙФУДІНОВА ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 101+316+ 316.3+ 316.4

**ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ ГНУЧКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2019

Кваліфікаційною науковою працею є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор філософських наук, професор,
Добролюбська Юлія Андріївна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри всесвітньої історії та
методології науки

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Бойко Анжела Іванівна,
Черкаський державний технологічний університет,
завідувач кафедри філософських та політичних наук

доктор філософських наук
Іванова Наталя Володимирівна,
Луцький педагогічний коледж,
завідувач відділення дошкільного виховання

Захист відбудеться «13» грудня 2019 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З кваліфікаційною науковою працею можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «12» листопада 2019 року.

Автореферат розміщено на сайті <http://www.pdpu.edu.ua>.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Упродовж останніх десятиліть сучасність демонструє стрімкий і різновекторний розвиток науково-технічного прогресу, що віддзеркалено в численних змінах соціального та економічного середовища, відображених у культурному та політичному оточенні кожного індивіда. З огляду на всесвітню глобалізацію і доступність інформації в сучасному світі цілком закономірними є трансформаційні зміни становища сучасної молоді в Україні, що відповідає засадничим світовим тенденціям, зокрема у сфері професійної та трудової діяльності. Дослідження стану української молоді у процесі професійного вибору, професійної мобільності, спілкування із соціальним та професійним довкіллям формує об'єктивну та неупереджену оцінку причин та підстав, що надають сучасному суспільству відмінних характеристик, які визначають нові напрями для його наукового вивчення в динамічному й еволюційному вимірах.

Для осмислення становища молоді у процесі професійної мобільності необхідно системно й об'єктивно дослідити як стан сучасної молоді, так і ті чинники, що спричинили ці актуальні зміни. Аналіз численних результатів практичних досліджень, теоретичних розвідок, авторських концепцій уможливорює синтез і критичне осмислення всіх аспектів професійної мобільності молоді з виокремленням пріоритетних наукових проблем – визначення поняття «молодь», характеристики ціннісних орієнтацій молоді, з'ясування професійного самовизначення, професійного вибору, праці, зайнятості, професійної мобільності та спеціалізації. Зважаючи на це, **науковою задачею** є теоретичне осмислення явища професійної мобільності молоді та створення практичних рекомендацій, які допоможуть пом'якшити та підвищити соціальну релевантність процесу адаптації професійної мобільності молоді.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну наукову працю виконано в межах планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» – «Інновації у сучасному соціально-філософському пізнанні» (державна реєстрація № 0111U010462).

Тему дослідження затверджено вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 8 від 23 березня 2018 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в соціально-філософському аналізі професійної мобільності в умовах формування гнучкого суспільства в Україні.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

- розглянути молодь як предмет дослідження соціальної філософії;
- схарактеризувати форми соціалізації молоді та її ціннісні орієнтації;
- окреслити професійну самоідентифікацію та соціальну активність сучасної молоді в контексті визначення її професійної мобільності;
- з'ясувати методології дослідження професійної мобільності молоді;

- проаналізувати особливості формування професійного вибору в умовах формування гнучкого суспільства;
- виокремити соціально-філософські аспекти професійного самовизначення молоді;
- виділити структуру професійної мобільності сучасної молоді в Україні;
- визначити характерні риси формування гнучкого суспільства як результату розвитку професійної мобільності молоді;
- з'ясувати сутність та специфіку розвитку професійної мобільності молоді.

Об'єкт дослідження – професійна мобільність молоді в сучасному українському суспільстві.

Предмет дослідження – трансформація професійної мобільності молоді в умовах формування гнучкого суспільства в Україні.

Методи дослідження. Вибір методів зумовлений змістом дослідження і послідовністю розв'язуваних завдань. Під час роботи було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Для створення об'єктивної оцінки професійного становища молоді в суспільстві було використано комплекс наукових підходів, актуалізованих упродовж дослідження.

Діалектичний підхід дозволив розглянути сутність та специфіку мобільності, що пов'язано із професійною діяльністю молоді як в Україні, так і в світі, від моменту виникнення поняття «мобільність» – до сьогодення.

Критичний підхід уможливив об'єктивне сучасне висвітлення змісту категорій: «молодь», «професійне самовизначення», «ціннісні орієнтації», «професійна мобільність».

Актуальність соціокультурного підходу увиразнено необхідністю розгляду проблематики професійної мобільності та формування гнучкого суспільства в Україні, зокрема в соціально-філософському аспекті, який відображає універсальність і об'єктивність розгляду.

За допомогою синергетичного підходу було розглянуто різні вияви означеної проблеми у соціально-культурному, соціологічному, психологічному, економічному аспектах.

Також задля розв'язання вищезазначених завдань у дослідженні було використано методи об'єктивності, всебічності та системності, а також метод аналітичного абстрагування, метод аналогії, метод сходження від абстрактного до конкретного; було задіяно методи аналізу та синтезу на етапі формулювання висновків і під час комплексного дослідження професійної самоідентифікації та професійної мобільності в соціально-філософському ракурсі. Метод узагальнення та метод індукції було застосовано як для встановлення спільних властивостей явищ професійної соціалізації, професійної мобільності та професійного вибору, так і для визначення понять гнучкого суспільства та глобалізації і виокремлення загальних сучасних тенденцій розвитку суспільства загалом.

Концепції та ідеї, викладені у роботах українських і зарубіжних дослідників, також можна вважати методологічним підґрунтям цього дослідження. Для нашої наукової роботи визначальними стали праці українських і зарубіжних науковців, які досліджували різні аспекти цієї наукової проблеми, – Б. Барбера, Р. Бенедікта, П. Блау, П. Бурд'є, М. Вебера, Д. Голдторпа, К. Девіса, У. Дункана, Е. Дюркгейма,

Л. Іоніна, Е. Еріксона, Р. Громова, Т. Заславської, Л. Кансузяна, Н. Коваліско, С. Ліпсета, О. Посухової, Р. Радаєва, Р. Ривкіної, П. Сорокіна, В. Хесле, П. Штомпки та інших. Також у наукових розвідках українських та зарубіжних авторів набули широкого вживання проблеми соціальної мобільності, потрактовані як стратифікаційне переміщення (Д. Бартоломью, Р. Бенедікт, П. Блау, М. Зборовський, М. Комарів, С. Ліпсет, Т. Лукіна, Р. Орлов, Р. Осипов, М. Руткевич, Ф. Філіппов, С. Фролов).

Соціальну мобільність репрезентують праці Р. Громової, О. Аврамової. Окремі концепції можна уналежнити до теорії суб'єктивної рухливості в соціальних змінах (О. Шпенглер, А. Тойнбі, Б. Рассел, М. Шелер, А. Бергсон).

Серед сучасних досліджень, у яких розглянуто питання професійної самоідентифікації особистості з опертям на міждисциплінарні підходи, соціально-філософський аналіз, теорії соціальної психології, методи історичної соціології та економічного аналізу, відзначимо праці М. Бураже та Р. Торстендаля, а також новітні роботи З. Баумана, У. Бека, Д. Уррі, присвячені філософському осмисленню особливостей формування нового типу суспільства та тенденціям його розвитку.

Наукова новація полягає в тому, що вперше розглянуто професійну мобільність молоді в умовах формування гнучкого суспільства.

Вперше:

- описано та структуровано методологію соціально-філософського дослідження професійної мобільності молоді, в якій відображено якісні характеристики кожного етапу – від розгляду явища в межах аналізу соціальної структури – через формування поняття «мобільність», поступове поглиблення і розширення (завдяки професійності) – до перетворення професійної мобільності на найважливіший чинник змін суспільства та його соціальної структури;

- розглянуто професійну самоідентифікацію та соціальну активність молоді в контексті визначення професійної мобільності, через які індивід висловлює оціночну характеристику відповідності власних об'єктивних якостей суб'єктивній навколишній дійсності;

- позначено причини формування гнучкого суспільства в Україні, зокрема, інтенсивність розвитку нематеріального та матеріального інноваційного виробництва та залежна від цього професійна мобільність, що вимагає та дозволяє індивідам перебувати у процесі активної професійної соціалізації протягом усього свідомого життя;

- сформульовано особливості формування професійного вибору в умовах формування гнучкого суспільства, де сучасність визначає індивідуальні та унікальні способи поведінки, яким притаманні прагматизм, прагнення до незалежності, нехтування традиціями соціалізації.

Дістало подальшого розвитку:

- розгляд молоді в соціокультурній площині та її професійній соціалізації, що сьогодні виступає одним із агентів адаптації молоді до суспільства, яке перебуває в стані постійного розвитку;

- розкриття поняття молоді, що потрактовано як особлива соціокультурна та соціодемографічна група з відповідними віковими межами та специфічними

соціокультурними характеристиками та цінностями, безпосередньо зумовленими процесами соціалізації та соціальної адаптації, що відбуваються з нею в суспільстві;

- теоретичне осмислення положень науковців щодо сучасного суспільства, для якого характерними є хаос, глобалізація, ризики, що постійно зростають, невизначеність соціального стану, що стає підставою для формування гнучкого суспільства в Україні;

- формування соціально-філософських аспектів професійної самоідентифікації молоді в умовах сучасного суспільства, яке одночасно розвивається за різноспрямованими векторами;

- розгляд компонентів структури професійної мобільності сучасної молоді в Україні, що формують розвиток професійної компетентності та забезпечують взаємодію у напрямку формування професійної позиції індивіда.

Уточнено:

- поняття соціалізації як двобічного процесу передачі суспільством та освоєння індивідом протягом всього життя соціальних норм, культурних цінностей і зразків поведінки, що дозволяє індивіду успішно функціонувати у певному суспільстві;

- поняття адаптації та інтеріоризації індивідів, що є динамічним, активним, цілісним та функціональним конструюванням власної соціальної реальності, яку формують індивіди для себе та свого оточення через соціальний простір, кінцевою метою чого є розвиток і перетворення середовища, а не пасивне підлаштування під нього;

- сучасні ціннісні орієнтації молоді, сформовані гнучким суспільством, а також взаємозв'язки між ними та професійною мобільністю, які змінюються під тиском все того ж суспільства, що змушують молодь більшою мірою залежати від якості та швидкості її власних навичок адаптації до змін суспільств.

Практичне значення отриманих результатів полягає у відображенні у проявах поведінки молоді, що масово формуються в суспільстві паралельно з розвитком науково-технічного прогресу, глобалізацією та є однією з причин формування іншого варіанта суспільства постмодернізму, в якому існують гнучкі, хаотичні, швидкоплинні зв'язки між індивідами. Це сприятиме визначенню тенденцій професійної активності молоді, які сьогодні готові отримувати не тільки професійну освіту, освоювати інші трудові ролі, заповнювати нові професійні ніші та формувати новий, відмінний від наявного, ринок праці та професійних знань. Положення кваліфікаційної роботи надають можливість сформувати орієнтири та напрями для отримання необхідного професійного досвіду молодими людьми, які готові змінюватися в межах еволюції суспільства. Ідеї, зміст та висновки дослідження можуть бути використані у практиці професійної освіти, зокрема, під час формування допоміжних освітніх програм, які можуть не лише бути частиною офіційних державних стандартів, а й надаватися у межах вільного вибору здобувачів освітнього рівня закладами освіти.

Апробація матеріалів роботи здійснювалася під час проведення науково-методологічних семінарів кафедри філософії, соціології та менеджменту

соціокультурної діяльності, кафедри всесвітньої історії та методології науки, під час виступів на міжнародних та загальноукраїнських конференціях, науково-практичних семінарах закладів вищої освіти: Міжнародній науковій конференції «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 2014, 2018), Науковій конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих учених «Історіосфера» (Одеса, 2015, 2016, 2017, 2018), ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Релігія, релігійність, філософія і гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний і інтернаціональний аспекти» (Рубіжне-Харків-Київ-Житомир-Баку-Ніш-Зелена Гура, 2014), Х Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Рубіжне-Харків-Київ-Житомир-Баку-Ніш-Зелена Гура, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Приоритети сучасних суспільних наук в трансформаційних умовах» (Львів, 2015), Всеукраїнській інтернет-конференції молодих учених та студентів «Актуальні питання соціально-філософської думки» (Одеса, 2014, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень» (Дніпропетровськ, 2016).

Публікації. Загальний зміст та висновки кваліфікаційного дослідження викладено у 18 публікаціях без співавторів, з яких 5 статей – у спеціалізованих фахових виданнях, зареєстрованих МОН України; 1 стаття – в науковому виданні іншої держави; 1 – в наукометричному виданні за фахом; 11 – тези та матеріали конференцій.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Структура роботи зумовлена її метою та завданнями, об'єктом і предметом дослідження, визначеними у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків та списку посилань. Робота викладена на 235 сторінках основного тексту та 10 сторінках додатків, список посилань нараховує 224 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблематики дослідження, його зв'язок з науково-дослідними темами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет наукової розвідки; схарактеризовано методологію дослідження; розкрито та конкретизовано новизну та практичну значущість отриманих результатів, їхню апробацію; окреслено структуру та обсяг роботи.

У першому розділі – «**Стан і розвиток сучасної молоді наприкінці ХХ – у перших десятиліттях ХХІ століття**» – було розглянуто молодь як відкриту соціальну та соціокультурну систему, яка існує у суспільних відносинах.

Визначення молоді як специфічного етапу життєвого циклу людини дає основний напрям для актуального розуміння її ролі в сучасній концепції розвитку світу, у формуванні гнучких суспільних структур. Перехідний характер цієї соціальної групи, якій одночасно притаманні риси як попереднього періоду, так і сформовані риси майбутніх соціальних груп, визначає її мінливу сутність.

У першому підрозділі – *«Молодь як предмет дослідження соціальної філософії»* – представлено авторське визначення поняття «молодь» та його обґрунтування в контексті відкритості соціально-культурної системи, що уможливило вивчення переходу від залежності до самостійності молоді як історичного (хронологічного) процесу і як просторового та феноменального явища. Також поняття «молодь» було розглянуто в соціально-філософському контексті: вона виступає об'єктом і суб'єктом різноманітних соціальних процесів, складовою суспільства, яке стихійно та швидко розвивається, що викликає невизначеність та хаос для будь-яких соціальних груп. У разі зростання невизначеності молодь змушена застосовувати нові стихійні адаптаційні стратегії, що ґрунтуються не на власному досвіді (через його відсутність), а на інтуїтивних пошуках рішення, динамічних змінах, діалектиці розвитку. Складниками цих стратегій постають такі соціально-філософські аспекти, як професійна соціалізація, ідентичність, самореалізація, соціальна мобільність, соціальний і професійний потенціал, що визначають глибину, широту, цілісність, стійкість і безперервність адаптаційного процесу молоді.

Другий підрозділ – *«Форми соціалізації молоді та її ціннісні орієнтації»* – містить матеріали щодо особливостей розвитку молоді в суспільстві. Розглянуто і схарактеризовано соціалізацію та ціннісні орієнтації, які стають одним із компонентів інтеграції індивідів у соціальне середовище через системність, взаємопов'язаність і стійкість. У процесі інтеграції в соціальне середовище індивід опановує соціальні норми, правила, цінності, знання, навички, що дозволяють йому повноцінно функціонувати в суспільстві, і, що важливо для системи філософських знань, – інтегруватися в систему соціальних відносин. А соціалізація була і є різнобічним і структурованим процесом, у межах якого формуються її різні види і типи, а також утворюється унікальна структура внутрішніх взаємопов'язаних елементів. У підрозділі розглянуто первинний, вторинний варіанти соціалізації, її основні напрями: статево-рольовий, соціально-побутовий, професійно-трудоий, субкультурно-груповий, а також різновиди соціалізації – десоціалізацію та ресоціалізацію.

Третій підрозділ – *«Самоідентифікація та соціальна активність сучасної молоді в контексті визначення її професійної мобільності»* – містить аналіз переважно характерних рис молоді – індивідуалізму, прагматизму, прагнення до незалежності, нехтування традиціями, а також характерних рис соціального середовища молоді – космополітизму, глобалізму, контекстуальності думок і суджень. У підрозділі розглянуто типологію та джерела формування професійної самоідентифікації, а саме – статеві та біологічні, етнічні характеристики; територіальні джерела, що визначають місце проживання індивіда і його особливості; культурні джерела (мовні, етнічні, релігійні тощо), пов'язані з формуванням духовного простору для індивіда, групи, суспільства загалом. А також важливі для нашого дослідження чинники професійної діяльності – праця, професія, посада, професійне оточення, галузь діяльності, рівень споживання, ставлення до власності тощо.

У другому розділі – **«Теоретико-методологічні основи дослідження професійної мобільності молоді»** – здійснено аналіз методологічних аспектів

професійної мобільності молоді, висвітлено проблематику особливостей професійного вибору та самовизначення. Було розроблено хронологію дослідження професійної мобільності молоді в ХХ–ХХІ століттях з опертям на філософські розробки вітчизняних і зарубіжних авторів. У розділі виокремлено і з'ясовано зміни парадигм усього суспільства, яке стає місцем для розвитку нових динамічних форм суспільної структури, що відображено у формуванні «гнучкого» суспільства.

В першому підрозділі – *«Методологія дослідження професійної мобільності молоді»* – у межах дослідження методологічного підґрунтя встановлено, що вивчення обраної проблематики в ХХ–ХХІ століттях дало можливість побачити численні особливості формування професійної самоідентифікації серед молоді, вплив ціннісних орієнтацій на цей процес, а також особливості професійного вибору в умовах гнучкого суспільства. Системна аналітична рефлексія, діалектичний, критичний, синергетичний та соціокультурний підходи дозволяють у сучасній ситуації еволюційного розвитку суспільства визначити соціально-філософські аспекти професійного самовизначення молоді в Україні.

Методологічною базою дослідження були методи об'єктивності, всебічності та системності. На етапі формулювання висновків та під час комплексного дослідження професійної мобільності в соціально-філософському ракурсі було використано: метод аналітичного абстрагування, метод аналогії, метод сходження від абстрактного до конкретного, методи аналізу та синтезу. Для встановлення спільних властивостей явищ професійної мобільності та професійного вибору, понять гнучкого суспільства та глобалізації було застосовано методи узагальнення та індукції. Протягом дослідження було використано структурний та системний метод, які дозволили зробити повноцінний аналіз основних компонентів професійної мобільності, сформувані авторське визначення використовуваних понять та сформулювати сучасні тенденції розвитку суспільства.

У другому підрозділі – *«Особливості формування професійного вибору в умовах розвитку гнучкого суспільства»* – відзначено, що розвиток особистості у молодому віці цілком та повністю залежить від соціалізації, ціннісних орієнтацій, соціальної активності, індивідуалізації та професійної самоідентифікації кожного індивіда. Філософське розуміння людської праці полягає в розкритті особистістю своїх здібностей, набутті корисних навичок, поповненні та збагаченні знань. Для сучасного ринку праці та індивідів, які перебувають на ньому, характерна висока адаптивність, причиною якої є високий темп розвитку інтелектуальної сфери й еволюційний характер праці. Це виявляється у створенні нових ідей, вдосконаленні знарядь праці, продуктів виробництва, появі нових видів матеріалів, енергії, прогресивних технологій, що спричиняє зростання і розвиток людських потреб. Розгляд трудової діяльності, процесів організації праці, ціннісних орієнтацій, прогнозування та управління ними, – все це основні напрями для подальшого аналізу праці і зайнятості в соціальній філософії.

Третій підрозділ – *«Соціально-філософські аспекти професійного самовизначення молоді»* – покликаний розкрити особливості професійного вибору, коли молодь виявляє адаптаційні властивості своєї індивідуальності,

використовуючи мобільність для зміни професійної діяльності, кар'єрного зростання, задоволення індивідуальних запитів, як-от: комфортний спосіб життя, можливість управління вільним часом, кар'єрою, додатковим навчанням. У такий спосіб молодь індивідуально обирає власний спосіб професійної мобільності (кар'єри), спираючись на індивідуальні цінності, їх адаптацію до суспільства та подальшу інтеріоризацію суспільних відносин. Сьогодні це виглядає так: ставлення до праці у молоді є суто прагматичним, тобто, і юнаки, і дівчата, приділяють набагато більше уваги процесу організації своєї професійної діяльності, а не отриманню результату. Професія не є для них основною сферою втілення своєї активності та джерелом задоволення власних потреб, а тільки частини з них. Ставлення до професійної діяльності поступово еволюціонує від байдужості до двох полярних напрямів – професійної кар'єри й сім'ї, але кількість юнаків і дівчат, які обирають як пріоритет професійну кар'єру, значно зростає. Також необхідно розглядати професійну діяльність як одну з основних потреб молоді, навіть ними і не визнану, але чітко окреслену в їхньому житті.

У третьому розділі – **«Професійна мобільність молодіжної субкультури сучасного українського суспільства»** – розглянуто саме професійну мобільність в умовах сучасного світу, яка одночасно з науково-технічним прогресом та глобалізацією стає чинником, що впливає на трансформацію суспільної структури. Під професійною мобільністю ми розуміємо зміну індивідом або групою індивідів займаного місця (соціальної позиції) у професійній ієрархії суспільства.

Перший підрозділ – *«Структура професійної мобільності сучасної молоді в Україні»* – містить детальний опис складників процесу професійної мобільності – як поодинокі, так і в складі групи, коли кожний індивід має можливість для власних професійних змін, що зумовлюють у подальшому зміни в суспільстві. До того ж, професійна мобільність полягає в інтегративній властивості особистості, що дозволяє індивіду виконувати соціально ціннісні функції в суспільстві, а саме – інформаційно-комунікативну, аналітико-конструктивну, формувальну-розвивальну, діяльнісно-регулятивну. Саме вони забезпечують дію механізмів, скеровану в одному напрямку – формуванні професійної мобільності індивіда, яку ми бачимо в єдності чотирьох структурних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного та рефлексивного. Вони формують індивідуальні якості особистості, які вступають у конфлікт з умовами соціального середовища, тобто неможливістю отримати бажане, перебуваючи в сьогоденному стані. Для досягнення необхідного результату індивіди готові змінити своє місце в соціальній структурі суспільства, перемістившись до іншого професійного прошарку, і в такий спосіб здійснивши акт професійної мобільності.

У другому підрозділі – *«Формування гнучкого суспільства як результат розвитку професійної мобільності молоді»* – представлено аналіз професійної мобільності в контексті еволюції суспільства, яке стає мінливим, хаотичним, непередбачуваним. Зважаючи на це, отримання досвіду, навичок, успадкування втрачають свою корисність, тому індивіду стають потрібними не знання і досвід, а вміння пристосовуватися до змін або керувати ними в своїх інтересах, що є ще одним проявом індивідуальності. Гнучке суспільство, розвиваючись шляхом

спроб і помилок, генерує ці суперечності та ризики. Характерні для нього неспрямованість, несподіваність, непередбачуваність змін з постійною короткостроковістю та безперервністю значно обмежують ресурси (і матеріальні, і нематеріальні) особистості, тому індивіди змушені враховувати це, адаптуючись і підлаштовуючись до цих змін.

Третій підрозділ – *«Сутність та специфіка розвитку професійної мобільності молодіжної субкультури в сучасному українському суспільстві»* – розкриває різноманітні економічні, соціальні, культурні причини перетворень суспільства загалом та кожного індивіда зокрема. Ці технологічні новації, що зумовлюють одночасно появу нових сфер економічної активності та відмирання застарілих галузей промисловості, переорієнтацію виробництва, відповідно супроводжують соціальні та культурні нововведення, що потребує зміни всієї парадигми професійної діяльності та професійної перекваліфікації. Невизначеність, характерна для сучасного суспільства, найяскравіше проявляється у сфері професійної діяльності та в наступній за нею сфері соціальної структури, яка сьогодні є похідною від професійної зайнятості. Професійна мобільність стає більш варіативною. Гнучке суспільство пропонує не здійснювати остаточний професійний вибір, залишивши індивіду місце для потенційних змін. Глобалізація, відкритість кордонів, наявність нових способів комунікацій уможливили організацію професійної діяльності поза орієнтацією на певну географічну локацію, певне місце роботи, певний спосіб професійної поведінки (зокрема, мови професійного спілкування).

Отже, швидкість змін у науково-технічній галузі є джерелом трансформаційної кризи професійної ідентичності та процесу професійної самоідентифікації впродовж усього періоду професійної кар'єри молодими людьми.

ВИСНОВКИ

У висновках кваліфікаційної роботи здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової задачі – теоретичне осмислення явища професійної мобільності молоді та змін, які тривають у суспільстві завдяки науково-технічній революції, та створення практичних рекомендацій, які допоможуть пом'якшити та зробити соціально-релевантним процес адаптації професійної мобільності молоді.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. Молодь – особлива соціальна група, наявна в будь-якому географічному середовищі, перебуває на стадії перехідності від залежності до самостійності. Одна з виконуваних нею в суспільстві функцій – інноваційна – визначає саме цю соціальну групу як осередок змін для всього суспільства. Молодь є відкритою соціокультурною системою, яка органічно включена в різноманітні типи взаємодії та взаємозв'язки з іншою частиною суспільства. Ці взаємозв'язки існують у суспільних відносинах, залишаючись при цьому як об'єктом, так і суб'єктом таких соціальних процесів, як соціалізація, адаптація, виховання, освіта. Крім того, молоді люди віддають свій потенціал, створюють власний досвід та роблять динамічний розвиток суспільства суб'єктом суспільних відносин.

2. Розвиток особистості в молодому віці цілком залежить від соціалізації як найважливішого чинника розвитку особистості та соціуму в тісній взаємній зумовленості. Динаміка розвитку ціннісних орієнтацій молоді, відображена в системі інтеграції індивідів у соціальне середовище, демонструє системність, взаємопов'язаність, стійкість цього процесу, який дозволяє кожному індивіду усвідомити свої цілі та вибір способів їхнього втілення. Сучасна професійна соціалізація поступово відходить від традиційної сімейної та освітньої системи в бік соціальних мереж, найближчого оточення і засобів масової інформації, втілюючи їх масштабною інноваційністю та гнучкістю. Це забезпечує молодим людям максимально можливу незалежність у власному професійному пошуку і наближає їх до ринку, його тенденцій, надаючи можливість переживати власну професійну адаптацію завдяки повному залученню до формування відносин у соціальних групах зокрема та в суспільстві в цілому. Швидкість змін сучасного суспільства продовжує зростати, тому адаптація до них, їхня інтенсивність і спрямованість вимагає від молоді постійно знаходитися в процесі соціалізації – вже вторинної, але не менш напруженої, ніж первинна. Це нівелює вчорашній досвід і виводить на перше місце здатність молоді не тільки швидко освоювати нові знання та вміння, а й продукувати (конструювати) їх, переживаючи послідовну інтеріоризацію.

3. Усі репрезентації соціальності індивіда, навіть трансформовані сучасним суспільством, демонструють рівень соціальної активності молоді. Інтенсивність її зв'язку із суспільством, рівень перетворення особистості на суб'єкт соціальних відносин та, безумовно, її прояви у вигляді трудової, професійної, культурної активності ми вважаємо зумовленими такими суб'єктивними чинниками, як безпосередньо молодими людьми та їх професійною самоідентифікацією, й об'єктивними чинниками, що наповнені соціальним, економічним та культурним змістом. Прояви соціальної активності, завдяки віковому інтересу молоді до становлення власної трудової діяльності та професійної мобільності, формують цілу низку поведінкових стратегій, а саме – уникнення відповідальності та надання переваги короткостроковим результатам перед довгостроковими.

4. Характерними рисами світогляду та самоідентифікації молоді визначено індивідуалізм, прагматизм, прагнення до незалежності, нехтування традиціями, хоч також зафіксовано фактичну залежність у судженнях від соціального оточення, космополітизм, глобалізм, контекстуальність думок та висловлень. Ціннісні орієнтації сучасної молоді є соціальними константами, залежними від соціально-економічного докiлля та легко змінюваними під тиском обставин. Проте, професійна самоідентифікація охоплює динамічні, процесуальні аспекти формування ідентичності, висвітлюючи різні соціально-філософські аспекти, а саме – професійне самовизначення, здійснення професійного вибору, процес навчання, професійне становлення особистості, ідентифікацію з обраною професією, процес професійного функціонування та – як результат успішної діяльності – професійну мобільність і професійний розвиток.

5. З точки зору суспільного розвитку загалом, професійне самовизначення індивіда – це визначення самого себе щодо обраних у суспільстві критеріїв професіоналізму та знаходження особистих смислів в обраній професійній

діяльності, що створюють можливості для успішного самовизначення молоді у процесі побудови власної професійної кар'єри через розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтацій, моделювання свого майбутнього, побудову еталонів у вигляді ідеального образу професіонала.

6. Професійна самоідентифікація як самоусвідомлення особистості у процесі набуття та реалізації професійної діяльності має декілька особливих чинників – сім'ю та сімейні традиції, шкільну, позашкільну та професійну освіту, а також соціокультурний контекст, які формують професійну ідентичність. Цей неоднорідний, але цілком об'єктивний комплекс причин передбачає революційні політичні та економічні перетворення, соціально-політичну трансформацію суспільства, економічної моделі та структури розподілу праці, що обов'язково відображається на професійній діяльності молоді.

7. Внаслідок соціальної ситуації молоді люди на ринку праці обирають творчі професії та посадову кар'єру, які забезпечують їм комфортний спосіб життя. При цьому, вони згодні на підвищену відповідальність, роботу у вільний час, додатковий заробіток, але це не повинно викликати негативні емоції та залишати можливість управління дозвіллям, кар'єрою, додатковим навчанням. Професійна діяльність перестає бути єдино можливим вибором сенсу життя, тепер молоді люди обирають можливі варіанти професійної діяльності, що дозволяє їм зберегти незалежність і завжди залишатися мобільними. Це прагнення шукати більш комфортні умови змушує економіку, соціальну та культурну сфери враховувати поточні й майбутні варіанти розвитку, у такий спосіб ускладнюючи і розгойдуючи нестабільне суспільство.

8. Молоді люди щодо професійної мобільності виявляють гнучкі адаптаційні властивості своєї індивідуальності, а також збільшення індивідуалізації в кожному конкретному випадку, зростання і розвиток власних здібностей і талантів, використання їх у професійній діяльності, а також потужний вплив вибору професії і праці на формування і соціалізацію власне індивіда. Молоді люди готові використовувати мобільність для зміни професійної діяльності, кар'єрного зростання, задоволення індивідуальних запитів. Молодь обирає власний спосіб професійного та кар'єрного росту, ґрунтуючись на індивідуальних цінностях, їх адаптації та подальшій інтеріоризації.

9. Сутнісний зміст професійної мобільності молоді в сучасності стає все більш системним і всеосяжним, і це вимагає рефлексії щодо постійного потоку змін, що ініційовані як молодими людьми, так і соціальною структурою, до якої вони належать. Професійна мобільність молоді як зміна ними займаної професійної позиції поодинокі або в складі групи в соціальній ієрархії суспільства зумовлює більш масштабні зміни суспільства, яке трансформує не лише власну структуру, а й принципи її формування. У соціально-філософському контексті професійна мобільність передбачає як наслідок вияви адаптації та інтеріоризації, які демонструють механізм взаємозумовлених зв'язків індивіда і суспільства. В той же час, молодь, через систему цінностей та пережиту соціалізацію, формує спільноти і соціальні групи, відмінні від наявних у суспільстві. Ці спільноти та групи є більш мобільними, гнучкими й активними.

10. Професійна мобільність молоді в соціально-філософському контексті характеризується тенденцією до постійних змін, які призводять до подальшої еволюції суспільства – воно стає все більш і більш хитким та хаотичним, непередбачуваним у своїх проявах і варіаціях розвитку. Компоненти структури професійної мобільності відображають її внутрішню єдність і зовнішню взаємодію, яка спрямована на формування адекватної професійної позиції індивіда. Ця позиція актуалізує його мобілізаційні можливості – мотивацію, професійні навички і знання, соціальні контекстуальні зв'язки та, безумовно, рефлексію, яка зумовлена самопроявом індивіда – його здібністю самореалізації, професійним самовираженням, здатністю транслювати свої професійні цінності оточенню.

11. Сучасний стан осмислення проблематики трансформації молодіжної поведінки у професійній сфері вимагає постійної системної філософської рефлексії до аналізу можливих перспектив розвитку соціальної структури суспільства, яка стає як результатом цих трансформацій, так і полем ініційованих змін у поведінці молоді при побудові своєї професійної кар'єри.

12. Молодь, як інноваційна соціальна група, формує нове специфічне ставлення до професійної діяльності, відповідно до якого всі економічні та соціокультурні чинники знаходять відбиток у явище професійної мобільності, що є однією з причин для існування «гнучкого» суспільства, принципами якого є непередбачуваність, постійність змін, короткостроковість будь-яких соціокультурних ініціатив, прискорення інформаційних і технологічних процесів. Суспільство ризику та постійних змін потрактовано як результат науково-технічного прогресу й адаптації соціального життя до темпу і якості цих змін.

13. Визначено, що гнучке суспільство характеризується високим темпом розвитку науково-технічної революції, зростанням персоналізованої невизначеності та хаосу, які змушують індивіда відмовитися від досягнення перспективних цілей для отримання короткострокових результатів. Його основні ознаки – це втрата людиною контролю над більшістю соціальних процесів, що зростає у зв'язку з невизначеністю і домінантною незахищеністю особистості перед неконтрольованими змінами, прагнення людини відмовитися від досягнення перспективних цілей заради отримання негайних результатів, що в остаточному підсумку призводить до дезінтеграції соціального та індивідуального життя, яке формує хаос, суспільну гнучкість, невизначеність, ризикованість. Разом з тим, сучасне суспільство ризику призводить до якісного зростання та прискорення професійної соціалізації, соціальної активності та соціальної адаптованості індивіда, нарощує рефлексивність стосовно власної ідентичності, її вибору та зміни, що стає можливим протягом усього життя.

Основні положення кваліфікаційної роботи викладено у публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях, зареєстрованих МОН України:

1. Интергенерационная мобильность в социально-философских исследованиях в конце XX – начале XXI века. // Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2015. № 1 (63). с. 20–127.

2. Основные этапы изучения социальной мобильности в социальной философии XX-XXI веков // Актуальні проблеми філософії та соціології. Одеса: національний університет «Одеська юридична академія». 2016. вип. 9. с. 10–113.

3. Оцінка стану та перспективи розвитку професійної мобільності молодіжної субкультури у сучасному українському суспільстві // Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2016, № 4 (70). с. 58–72.

4. Изменение роли личности и социальной структуры в современных философских концепциях // Грані. Науково-теоретичний альманах. Дніпро, 2017. том. 20, № 9. с. 23–28.

5. Профессиональная мобильность молодежи в условиях формирования гибкого общества в Украине: социально-философский анализ // Наукове пізнання: методологія та технологія. Одеса, 2018. вип. 2 (41). с. 95–101.

Статті у наукометричних міжнародних виданнях:

6. Отношение к труду и профессиональной деятельности молодых людей в конце XX – первых десятилетиях XXI вв. // Гілея. Науковий вісник, збірник наукових праць. Київ, 2016. вип. 109 (№ 6). с. 94–99.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів кваліфікаційної роботи:

7. Трансформация понимания экономического базиса социальной структуры в современной социальной философии // Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання». Одеса: ПНПУ, 2014. с. 57–59.

8. Процессы социальной адаптации молодежи к текущему состоянию общества через профессиональную мобильность на примере исследований, проведенных в Чешской народной республике и на юге Украины // Матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції молодих учених та студентів «Актуальні питання соціально-філософської думки». Одеса: ПНПУ, 2014. с. 53–55.

9. Трансформация отношения к труду и профессиональной деятельности у студентов одесских ВУЗов в конце XX – начале XXI столетия // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Релігія, релігійність, філософія і гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний і інтернаціональний аспекти». Рубіжне-Харків-Київ-Житомир-Баку-Ніш-Зелена Гура, 2014. с. 89–92.

10. Выбор профессии и влияние семьи // Матеріали десятої наукової конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Історіосфера». Одеса: ПНПУ, 2015. с. 31–33.

11. Когда, с кем и какую профессию выбирает современная молодежь // Матеріали X Міжнародної науково-практичної «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти». Рубіжне-Харків-Київ-Житомир-Баку-Ніш-Зелена Гура, 2015. с. 33–36.

12. Социальная структура общества и личностные ориентации индивидов в процессе радикальных социальных изменений в Восточной Европе в конце XX – начале XXI вв. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

«Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень». Дніпропетровськ, 2016. с. 73–75.

13. Труд и профессиональная занятость как один из феноменов социального развития // Матеріали одинадцятої наукової конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Історіосфера». Одеса: ПНПУ, 2016. с. 30–32.

14. Отражение концепции «гибкого» общества Зигмунда Баумана в современных исследованиях молодежных ценностей // Матеріали дванадцятої наукової конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Історіосфера». Одеса: ПНПУ, 2017. с. 42–47.

15. Соціалізація молоді: соціально-філософські аспекти сучасного прочитання // Матеріали тринадцятої наукової конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Історіосфера». Одеса: ПНПУ, 2018. с. 54–57.

16. Динамика изменений профессиональных ценностей молодых людей – социально-философские аспекты // Матеріали IV міжнародної наукової конференції «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання». Одеса: ПНПУ, 2018. с. 72–75.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати кваліфікаційної роботи:

17. Особенности изучения социальной мобильности в отечественной историографии XX – XXI веков // Пріоритети сучасних суспільних наук в трансформаційних умовах. Львів, 2015. с. 30–33.

18. Ціннісні орієнтації молоді в полі філософської рефлексії // Evropsky filozoficky a historicky diskurz. Praha: Verostav druzstvo, 2016, svazek 2, vidani 4. с. 62–69.

АНОТАЦІЯ

Сайфудінова О. В. Професійна мобільність молоді в умовах формування гнучкого суспільства в Україні: соціально-філософський аналіз. – На правах рукопису.

Кваліфікаційна наукова праця на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського – Одеса, 2019.

Роботу присвячено соціально-філософському аналізу професійної мобільності молоді в умовах формування гнучкого суспільства сучасної України. Автор досліджує сучасні тенденції розвитку професійної мобільності молоді в умовах постійних змін суспільного середовища, характеризуючи під час дослідження молодь, її професійну соціалізацію, зумовлені самоідентифікацією, професійним вибором та соціальною активністю.

Починаючи з кінця ХХ ст. темпи розвитку науково-технічного прогресу практично звели нанівець досвід, професійну компетенцію, відповідальність, протиставивши цьому швидкість адаптації до нових умов, можливість використовувати свої таланти та здібності, а також інтерес до можливої професійної діяльності. Саме суспільство, яке є нестабільним та непередбачуваним, зазнає дуже потужного соціокультурного впливу з боку молоді, яка за своїм соціальним становищем є найбільш активною та впливовою, тому формує суспільство іншого типу – гнучке та мінливе. Сучасне суспільство провокує невизначеність і незахищеність особистості, але також воно дає поштовх для підвищення соціальної активності та соціалізації молоді, зважаючи на що виформовується новітній погляд молоді на її власну професійну мобільність у сучасному суспільстві.

Ключові слова: молодь, професійний вибір, професійна соціалізація, соціальна адаптація, праця, професійна мобільність, професійна самоідентифікація, гнучке суспільство.

SUMMARY

Saifudinova O.V. Professional mobility of youth in the conditions of formation of flexible society in Ukraine: social and philosophical analysis. - Qualification scientific work as the manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.). Specialization 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. South Ukrainian National Pedagogical University named K. D. Ushynsky. – Odessa, 2019.

The work is devoted to social and philosophical analysis of professional mobility of young people in the conditions of formation of a flexible society in modern Ukraine. The author explores the current tendencies of development of professional mobility of young people in the conditions of constant changes of the social environment, considering in the course of the research youth, its professional socialization, caused by self-identification, professional choice and social activity. To consider in the work features of professional self-determination, formation of professional choice, professional mobility of young people become one of the grounds for determining the role of the youth subculture in modern Ukrainian society

It is established that young people, as a social group, are in the stage of transition to independence, performs numerous functions in society, of which the innovative becomes the most significant for this research, since it is young people who are the center of change for the whole society. Youth is involved in the various interactions and interconnections existing in public relations, and is also the object and subject of such social processes as socialization, adaptation, education, education, forming a particularly unique socio-cultural system. To assess the nature of the system, the image of the system of integration in the social environment, show the systematic nature of the process, the process of understanding that people are young and old.

It is noted that young people's self-identification is also dependent on the social environment, economic environment and characterized by cosmopolitanism, globalism, as well as pragmatism and individualism, which define a context different from other social groups, enabling young people to learn and produce change at a much higher rate.

your social group. Unlike the above, professional self-identification of individuals is influenced by closer social groups – family and friends, educational process, specific socio-cultural and socio-political context. The flexible adaptive properties of individuality, the process of increasing the individualization of young people, the growth and development of social characteristics are investigated. It shows how young people use mobility to change careers, careers, based on individual values, their adaptation and further internalization.

The author demonstrates the attitude to professional mobility in the modern world as a change in the youth occupied position, alone or as a group, in the social hierarchy of society, which leads to changes in the social environment, which transforms its own structure, principles of its formation. It is noted that in the socio-philosophical context, professional mobility implies the manifestation of the phenomena of adaptation and internalization, which are interrelated processes, involving the individual and society in the process of change. Youth, for their part, through a system of values and the experience they have undergone for socialization, form communities and social groups, which are characterized by greater mobility, flexibility, and activity.

The prospects for the study of the topic are related to the importance of considering the current trends in the behavior of young people in the process of professional choice, adaptation, occupational mobility and changes in their types, forms, ways, which primarily depend on socio-cultural development of society. Beginning in the late XX century. the pace of development of scientific and technological progress has virtually negated experience, professional competence, the responsibility of counteracting the speed of adaptation to new conditions, the opportunity to use their talents and abilities, as well as interest in possible professional activity. Thus, the very society, which is already unstable and unpredictable, undergoes a very powerful sociocultural influence on the part of young people, who by their social status are the most active and influential, shaping society of another type - flexible and changeable. Modern society provokes uncertainty and insecurity of the individual, but it also gives impetus to increase social activity and socialization of young people, and as a result, shapes the new look of young people on their own professional mobility in modern society.

Keywords: youth, professional choice, professional socialization, social adaptation, work, professional mobility, professional self-identification, flexible society.

Сайфудінова Олена Валеріївна

**ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ ГНУЧКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

Автореферат

кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Віддруковано з оригінал-макету.

Підписано до друку 24 жовтня 2019 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний.

Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. арк. 0,7.

Наклад 120 примірників.